

نقش واسطه‌ای حرمت خود در رابطه بین ارتباط والد- کودک با همدلی

The Mediating Role of Self Esteem in the Relationship Between Parent-Child Relationship with Empathy

Nina Sadeghifard MA in Personality Psychology Islamic Azad University Tehran South Branch	Afsaneh Lotfi Azimi, PhD Islamic Azad University Tehran South Branch	افسانه لطفی عظیمی* استادیار گروه روان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب	نینا صادقی‌فرد کارشناس ارشد روان‌شناسی شخصیت دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب
---	---	---	--

چکیده

هدف این پژوهش تعیین نقش واسطه‌ای حرمت خود در ارتباط والد- کودک با همدلی بود. بدین منظور ۲۹۵ دانش‌آموز دوره متوسطه دوم منطقه شش تهران در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۷ به شیوه خوشه‌ای مرحله‌ای انتخاب شدند و به اندازه همدلی و هم‌احساسی نوجوانان (وزن، پیوتروسکی و والکنبرگ، ۲۰۱۵)، سیاهه حرمت خود کوپراسمیت (۱۹۹۰) و پرسش‌نامه ارتباط والد- کودک (فاین و شوئبل، ۱۹۸۳) پاسخ دادند. تحلیل یافته‌ها با آزمون همبستگی و تحلیل مسیر صورت گرفت و نتایج نشان داد حرمت خود و ارتباط والد- کودک با همدلی رابطه مثبت دارند و ارتباط والد- کودک هم با حرمت خود رابطه مثبت داشت. نتایج نقش واسطه‌ای حرمت خود را در رابطه والد- کودک و همدلی تأیید کرد. با توجه به نتایج این پژوهش، ارتباط والد- کودک باعث شکل‌گیری حرمت خود می‌شود و بر آن تأثیر می‌گذارد و به واسطه حرمت خود نیز ارتباط والد- کودک با همدلی رابطه دارد.

واژه‌های کلیدی: ارتباط والد- کودک، حرمت خود، همدلی

Abstract

This study aimed to determine the mediating role of self-esteem in the relationship between parent-child relationship and empathy. Participants comprised 295 secondary school students from Tehran, District 6 in the academic year of 1397-1398, selected by cluster sampling method. The participants completed the Adolescent Measure of Empathy and Sympathy (Vossen, Piotrowski, & Valkenburg, 2015), Self-Esteem Inventory (Coopersmith, 1990), and Parent-Child Relationship Questionnaire (Fine, Moreland & Schwebel, 1983). The results of the correlation test and path analysis showed that self-esteem has a positive relationship with empathy, and the parent-child relationship has a positive relationship with empathy and self-esteem in adolescents. Therefore Self-esteem plays a mediating role in the relationship between parent-child relationship and empathy. In general, findings show that the parent-child relationship forms and affects self-esteem. Due to its sanctity, the parent-child relationship is also related to empathy.

Keywords: parent-child relationship, self-esteem, empathy

received: 26 May 2020

accepted: 10 October 2020

Contact information:

دریافت: ۹۹/۰۳/۰۶

پذیرش: ۹۹/۰۷/۱۹

مقدمه

در همهٔ روی‌آوردهای روان‌شناختی مانند روان‌تحلیلگری^۱، شناختی^۲ و طرحواره درمان‌گری^۳ در مورد تأثیر دوران کودکی و نوجوانی بر شکل‌گیری شخصیت در بزرگسالی اتفاق نظر وجود دارد. خانواده اولین پایگاه اجتماعی است که کودک در آن فعالیت می‌کند و بسیاری از جنبه‌های عاطفی^۴، شناختی^۵ و اجتماعی^۶ او درون خانواده و خصوصاً در ارتباط با والدین تحول می‌یابد. همدلی^۷ یکی از متغیرهایی روان‌شناختی است که در ارتباط با والدین شکل می‌گیرد و به معنای ادراک هیجان‌های دیگران است، به طوری که افراد با همدلی بالا دیگران را به‌خوبی درک می‌کنند و از احساس آن‌ها مطلع می‌شوند. همدلی در گسترش عملکرد اجتماعی- عاطفی نقش مهمی ایفا می‌کند. همدلی به این معناست که فرد بتواند از چشم شخص دیگری به جهان بنگرد (گرین، میستون، تون و لوییک، ۲۰۱۸) و احساسات و هیجان‌های دیگران و دنیا را از دریچهٔ چشم آن‌ها ببیند (راجرز^۸، ۱۹۵۷ نقل از دیویس، ۲۰۱۸). دو نوع همدلی شناختی و عاطفی وجود دارد که به شیوه‌های مختلف نمایان می‌شوند. همدلی عاطفی به معنای شناسایی و درک احساس و عواطف دیگران و همدلی شناختی به معنای شناسایی و درک موقعیتی است که دیگران در آن قرار دارند (گرین و دیگران، ۲۰۱۸). توانایی همدلی با دیگران از مهارت‌های مهم زندگی است و کمک مؤثری به برقراری رابطهٔ عمیق بین انسان‌ها می‌کند. افراد همدل گرایش به بخشندگی بیشتر دارند و به رفاه دیگران علاقه نشان می‌دهند (بلوم، ۲۰۱۷). همچنین افراد همدل روابط شادتری برقرار می‌کنند و احساس بهزیستی فردی^۹ بیشتری دارند (کلمن، ۲۰۱۷). این مهارت کمک می‌کند کیفیت روابط بین اشخاص بهبود یابد و باعث رفع اختلاف در ارتباط با دیگران می‌شود. ارتقای مهارت همدلی در دورهٔ نوجوانی به این دلیل اهمیت ویژه دارد که آموزش آن در این دوره اثربخش‌تر است و رفتارهای پرخاشگرانه را در نوجوانان کاهش می‌دهد (وزیری و

لطفی، ۲۰۱۱). پژوهش‌های اخیر نشان داده است که همدلی با متغیرهایی مانند هوش هیجانی^{۱۰} (استیوز، جیمز و سگورا، ۲۰۱۹)، مهارت‌های اجتماعی^{۱۱} (جین، چن و ژائو، ۲۰۲۰)، کیفیت زندگی^{۱۲} (دوارت، پیتو و کروز، ۲۰۱۶)، اعتماد به خود^{۱۳} (ریس، ۲۰۱۸) و حرمت خود^{۱۴} رابطهٔ مثبت دارد (بروئر و کرسلیک، ۲۰۱۵؛ جورادو و دیگران، ۲۰۱۸؛ لیونز، بریور و بتتر، ۲۰۱۷).

حرمت خود، که به معنی دید مثبت فرد به خودش یا احساس خودارزشمندی در فرد است (یاراتان و یوسولو، ۲۰۱۰)، در دوران کودکی با تعامل کودک با والدین و سایر افراد شکل می‌گیرد و ممکن است شکل‌گیری آن تا دوران نوجوانی نیز ادامه یابد (پرهیزکار، ۲۰۰۶). کوپر اسمیت^{۱۵} (۱۹۶۷) نقل از جورادو و دیگران، (۲۰۱۸) حرمت خود را نوعی ارزشیابی فردی می‌داند که معمولاً با توجه به خویشتن حفظ می‌شود. حرمت خود شامل باورهایی در مورد خود و همچنین وضعیت‌های احساسی مثل پیروزی^{۱۶}، ناامیدی^{۱۷}، غرور^{۱۸} و شرم^{۱۹} است (گرین و دیگران، ۲۰۱۸). افراد دارای سطوح بالای حرمت خود، ضمن اینکه احتمالاً حمایت اجتماعی و عاطفی بیشتری دریافت کرده‌اند، بهتر می‌توانند با دیگران ارتباط برقرار کنند و تعامل سازنده‌تری با آن‌ها دارند (فدس، مان و دوسی، ۲۰۱۵)، در حالی که افرادی که احساس خوبی به خود ندارند و احساس خودارزشمندی نمی‌کنند، به‌خوبی نمی‌توانند با دیگران همدلی کنند (ریس، ۲۰۱۸). از آنجا که همدلی پایه و اساس رابطهٔ مثبت و سازنده است، به نظر می‌رسد بتوان حرمت خود را پیش‌بینی‌کنندهٔ همدلی در نظر گرفت.

از طرفی ارتباط والد- کودک متغیری دیگری است که با حرمت خود (بابور، تروملو، کاندلوری، پاسیلو و سرینیجیلا، ۲۰۱۶؛ پوپو و ایلسانمی، ۲۰۱۵؛ موگونا و موگونا، ۲۰۱۴) و همدلی (گرین و دیگران، ۲۰۱۸) رابطهٔ دارد. رابطهٔ والد- کودک به ارتباط منحصر به فرد و پایدار فیزیکی، عاطفی و اجتماعی کودک با مراقب یا والدین اصلی یا قراردادی وی اطلاق می‌شود (بابور و

1. psychoanalytic
2. cognitive
3. schema therapy
4. emotional
5. cognitive
6. social
7. empathy

8. Rogers, C. R.
9. personal well-being
10. emotional intelligence
11. social skills
12. quality of life
13. self confidence
14. self esteem

15. Coopersmith, S.
16. victory
17. despair
18. pride
19. shame

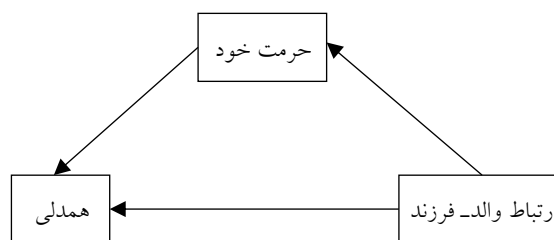
روش

روش در این پژوهش توصیفی از نوع همبستگی و جامعه آماری شامل دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم منطقه ۶ در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۳۹۸ تهران بود. حجم نمونه بر مبنای نظر کلاین (۲۰۱۱)، ۲۹۵ نفر برآورد شد که حاصل ۲/۵ برابر شدن ۱۱۸ ماده پرسشنامه‌ها بود. نمونه‌گیری به شیوه خوشه‌ای مرحله‌ای صورت گرفت. ابتدا از مدارس دوره متوسطه دوم منطقه ۶ تهران چهار مدرسه دخترانه به طور تصادفی و سپس از هر مدرسه پنج کلاس به طور تصادفی انتخاب و پرسشنامه‌ها میان کل دانش‌آموزان کلاس‌های انتخاب شده توزیع شد.

سنجه همدلی و هم‌احساسی نوجوان^۲ (وزن، پیوتروسکی و والکنبرگ، ۲۰۱۵). این ابزار ۱۲ ماده و سه زیرمقیاس همدلی شناختی^۳، همدلی عاطفی^۴ و هم‌احساسی^۵ دارد و با طیف لیکرت ۵ درجه‌ای نمره‌گذاری می‌شود، بدین ترتیب که گزینه هرگز نمره ۱ و گزینه همیشه نمره ۵ می‌گیرد. در پژوهش وزن و دیگران (۲۰۱۵) ضریب همسانی زیرمقیاس همدلی شناختی ۰/۸۶، همدلی عاطفی ۰/۷۵ و هم‌احساسی ۰/۷۶ و آلفای کرونباخ کل ابزار ۰/۸۵ گزارش شد. ضریب همبستگی زیرمقیاس‌ها بین همدلی عاطفی و شناختی $r=0/34$ ، بین همدلی عاطفی و هم‌احساسی $r=0/39$ و بین همدلی شناختی و هم‌احساسی $r=0/54$ به دست آمد. و روایی همگرایی این ابزار با پرسشنامه مهارت‌های اجتماعی ریجیو^۶ (۱۹۹۳) برابر با ۰/۸۷ گزارش شده است. در ایران نریمانی، فلاحی، حبیبی و زردی (۲۰۱۷) آلفای کرونباخ را برای همدلی شناختی برابر با ۰/۸۴، برای همدلی عاطفی ۰/۸۱، برای هم‌احساسی ۰/۷۸ و برای کل پرسشنامه ۰/۸۲ به دست آوردند و اعتبار بازمیابی نیز در فاصله ۲ هفته اجرا در دامنه ۰/۷۱ تا ۰/۷۸ گزارش شده و روایی این ابزار را به کمک تحلیل عاملی اکتشافی تأیید کرده است. همچنین یافته‌های حاصل از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول و مرتبه دوم در پژوهش آن‌ها نشان داد که این مدل برازش مناسبی دارد (نریمانی و همکاران، ۲۰۱۷). آلفای کرونباخ این ابزار در پژوهش ما برابر با ۰/۸۷ به دست آمد.

دیگران، ۲۰۱۶). برقراری ارتباط صحیح و مؤثر والدین با نوجوانان از مهم‌ترین مهارت‌های والدگری^۱ است (اسمال، ۲۰۱۹). والدین به عنوان اولین عامل اجتماعی کردن کودکان و نوجوانان نقش مهمی در تحول روان‌شناختی و اجتماعی آن‌ها ایفا می‌کنند (گروپینگ، ۲۰۰۹). کیفیت رابطه والدین، دوستان و تجارب کودکی اساس حرمت خود را تشکیل می‌دهد (یاراتان و یوسولو، ۲۰۱۰). گراسیک، دانلیک، کیل و اونیل (۲۰۱۷) در پژوهش خود اذعان کردند که در دوران کودکی و نوجوانی ارتباط والد-کودک پیش‌بینی‌کننده مهمی برای حرمت خود است، زیرا والدین اولین و مهم‌ترین افرادی هستند که کودک و نوجوان با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کند و بر اساس بازخوردهای آن‌ها، دیدگاه خود را در مورد خودش شکل می‌دهد. ارتقای حرمت خود سبب می‌شود فرد به هیجان‌ها و موقعیت‌های دیگران نیز بی‌تفاوت نباشد، بنابراین همدلی او نیز ارتقا می‌یابد (استاتلند و دان، ۲۰۰۸). میکیلیکوفسکی، دورایز و سونس (۲۰۱۱) و همچنین سونز، دیورز، وانتاستینکایدز و گوسنز (۲۰۰۷) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که حرمت خود و همدلی با یکدیگر ارتباط مثبت دارند و در نتیجه می‌توان گفت ارتباط والد-کودک، به واسطه ارتقای حرمت خود، موجب ارتقای همدلی می‌شود (لیبل، کارلو و روزج، ۲۰۰۴).

با توجه به اینکه پیشینه پژوهش و مبانی نظری رابطه بین حرمت خود و ارتباط والد-کودک و همدلی را تأیید کرده، در این پژوهش هدف بررسی نقش واسطه‌ای حرمت خود در ارتباط والد-کودک با همدلی است. در شکل ۱ مدل فرضی رابطه بین متغیرها را آورده‌ایم.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

1. parenting

2. Adolescent Measure of Empathy and Sympathy (AMES)

3. cognitive empathy

4. affective empathy

5. sympathy

6. Rigio Social Skills Questionnaire

مقیاس مربوط به پدر ۰/۹۶، و ضرایب آلفای کرونباخ را برای زیرمقیاس‌های مربوط به مادر ۰/۶۱ تا ۰/۹۴ و برای کل مقیاس مربوط به مادر ۰/۹۶ محاسبه کردند که نشان‌دهنده همسانی درونی خوب پرسشنامه بود. نتایج تحلیل عامل تأییدی نیز ارتباط خوبی را بین ماده‌ها نشان داد و روایی آن نیز به روش تحلیل عاملی اکتشافی تأیید شد (فاین و دیگران (۱۹۸۳). در ایران نیز عراقی (۲۰۰۸) آلفای کرونباخ این پرسشنامه را در نسخه پدر برابر با ۰/۹۳ و در نسخه مادر برابر با ۰/۹۲ و روایی همگرایی آن را با پرسشنامه سلامت روانی کیز (۲۰۰۲) برابر با ۰/۸۴ به دست آورد. در پژوهش ما آلفای کرونباخ نسخه پدر برابر با ۰/۸۸ و آلفای کرونباخ نسخه مادر برابر با ۰/۷۸ به دست آمد.

داده‌های این پژوهش با استفاده از آزمون همبستگی و آزمون تحلیل مسیر تحلیل شد.

یافته‌ها

پس از تأیید پیش‌فرض‌هایی نظیر نرمال بودن داده‌ها، به کمک آزمون همبستگی رابطه بین متغیرهای پژوهش بررسی شد که نتایج آن در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱

میانگین، انحراف استاندارد و ضرایب همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیر	M	SD	۱	۲
۱. نمره کل حرمت خود	۳۸/۱۷	۳/۶۱		
۲. نمره کل همدلی	۴۳/۶۳	۳/۴۹	۰/۶۰**	
۳. ارتباط والد- کودک (نسخه پدر)	۱۱۴/۸۵	۶/۸۰	۰/۷۵**	۰/۶۲**
۴. ارتباط والد- کودک (نسخه مادر)	۱۱۰/۶۹	۶/۹۹	۰/۷۶**	۰/۶۱**

**P < ۰/۰۱

چنانکه در جدول ۱ مشاهده می‌شود ضریب همبستگی حرمت خود و همدلی در نوجوانان $r=0/6$ ، $p<0/01$ است. بدین ترتیب می‌توان گفت بین حرمت خود و همدلی رابطه

سیاهه حرمت خود^۱ (کوپراسمیت، ۱۹۹۰). این سیاهه دارای ۵۰ ماده اصلی و ۸ ماده دروغ‌سنج است. چنانچه آزمودنی از ۸ ماده دروغ‌سنج بیش از چهار نمره بیاورد، به این معناست که اعتبار آزمون پایین است و آزمودنی سعی کرده خود را بهتر از آن چیزی که هست نشان بدهد. ماده‌های اصلی در ۴ حیطه حرمت خود عمومی^۲ (۲۶ ماده)، حرمت خود اجتماعی^۳ (۸ ماده)، حرمت خود خانوادگی^۴ (۸ ماده) و حرمت خود تحصیلی^۵ (۸ ماده) توزیع شده است. این مقیاس علاوه بر ۴ زیرمقیاس، یک نمره کلی به دست می‌دهد. ماده‌های مربوط به زیرمقیاس‌ها در این سیاهه نیز، به صورت پراکنده جاگذاری شده است. پاسخ به ماده‌ها به صورت بلی و خیر و شیوه نمره‌گذاری به صورت صفر و یک است. بدیهی است که حداقل نمره‌ای که فرد می‌تواند بگیرد صفر و حداکثر آن ۵۰ است. افرادی که در این آزمون نمره بالاتر از ۲۵ کسب کنند حرمت خود بالا و آنان که نمره پایین‌تر از این مقدار به دست آورند، حرمت خود پایینی دارند (عباسی، سپاهی، خوشابی، ایران‌فر و تیمار، ۲۰۱۲). کوپراسمیت (۱۹۹۰) ضرایب بازآزمایی سیاهه را بعد از ۳۵ روز ۰/۸۸ و بعد از سه سال ۰/۷۰ گزارش کرده است. اعتبار این سیاهه در بررسی‌ها به روش دو نیمه کردن ۰/۸۳ تعیین شده است (مرادی کردلر و مصراآبادی، ۲۰۱۵). اعتبار این ابزار در پژوهش ما به روش دو نیمه کردن برابر با ۰/۷۶ به دست آمد.

پرسشنامه ارتباط والد- کودک^۶ (فاین، مورلند و شوئبل، ۱۹۸۳). این پرسشنامه دو نسخه ۲۴ ماده‌ای برای پدر و مادر دارد. زیرمقیاس‌ها در نسخه پدر شامل احساسات مثبت^۷، مشارکت پدر^۸، ارتباطات^۹ و عصبانیت^{۱۰} و در نسخه مادر شامل احساسات مثبت، خشم/ گم‌گشتگی نقش^{۱۱}، هویت‌یابی^{۱۲} و ارتباطات است. ماده‌ها بر اساس طیف لیکرت ۷ درجه‌ای از هرگز ۱ تا خیلی زیاد ۷، و ماده‌های ۹، ۱۳ و ۱۴ به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شود. فاین و دیگران (۱۹۸۳) ضرایب اعتبار پرسشنامه را با استفاده از آلفای کرونباخ برای زیرمقیاس‌های مربوط به پدر ۰/۸۹ تا ۰/۹۴ و برای کل

1. Self-Esteem Inventory
2. General self esteem
3. Social self esteem
4. Family self esteem

5. Academic self esteem
6. parent-child relationship questionnaire
7. positive affect
8. father involvement

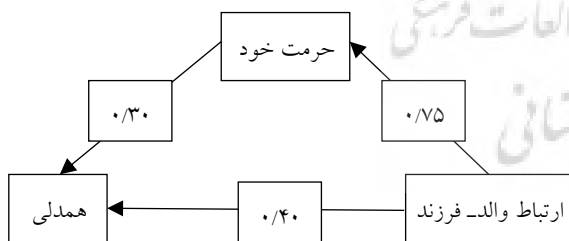
9. communication
10. anger
11. resentment/role confusion
12. identification

جدول ۳

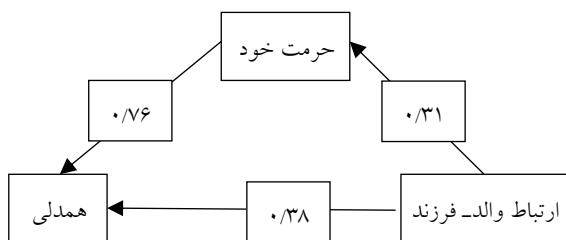
شاخص‌های برازش مدل نهایی

نام شاخص	اختصار	مقدار	دامنه مورد قبول	نتیجه
شاخص برازش هنجار شده (نسخه پدر)	NFI	۰/۹	> ۰/۹	تأیید مدل
شاخص برازش هنجار شده (نسخه مادر)	NFI	۱/۰۰	> ۰/۹	تأیید مدل
شاخص برازندگی فزاینده (نسخه پدر)	IFI	۰/۹۵	> ۰/۹	تأیید مدل
شاخص برازندگی فزاینده (نسخه مادر)	IFI	۰/۹۶	> ۰/۹	تأیید مدل
شاخص ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب (نسخه پدر)	RMSEA	۰/۰۱	< ۰/۰۸	تأیید مدل
شاخص ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب (نسخه مادر)	RMSEA	۰/۰۲	< ۰/۰۸	تأیید مدل
شاخص برازندگی تطبیقی (نسخه پدر)	CFI	۰/۹۷	> ۰/۹	تأیید مدل
شاخص برازندگی فزاینده (نسخه مادر)	CFI	۱/۰۰	> ۰/۹	تأیید مدل

با توجه به نتایج جدول ۳، شاخص‌های اندازه‌گیری برازش نشان می‌دهد که این مدل با توجه به نوع داده‌ها در بهترین حالت برازش است و مدل نهایی به طور کاملاً مطلوب برازش یافته است. با توجه به تأیید همبستگی بین متغیرها، برای مشخص ساختن نقش واسطه‌ای حرمت خود در رابطه والد- کودک با همدلی از روش تحلیل مسیر استفاده شد. در شکل ۲ و ۳ تحلیل مسیر ارتباط پدر- کودک و مادر- کودک با همدلی به واسطه حرمت خود نشان داده شده است.

شکل ۲. مدل آزمون شده تحلیل مسیر ارتباط پدر- کودک، همدلی و حرمت خود

شکل ۳. مدل آزمون شده تحلیل مسیر ارتباط مادر- کودک، همدلی و حرمت خود

مثبت وجود دارد. ضریب همبستگی بین ارتباط پدر- کودک با همدلی $r=0/62$ ، $p<0/01$ و ارتباط مادر- کودک با همدلی $r=0/61$ ، $p<0/01$ به دست آمد. بدین ترتیب می‌توان گفت بین همدلی با ارتباط والد- کودک رابطه مثبت وجود دارد. ضریب همبستگی بین ارتباط پدر- کودک با حرمت خود در نوجوانان $r=0/75$ ، $p<0/01$ و ارتباط مادر- کودک با حرمت خود $r=0/76$ ، $p<0/01$ به دست آمد. بدین ترتیب می‌توان گفت بین ارتباط والد- کودک با حرمت خود رابطه مثبت وجود دارد. با توجه به تأیید وجود رابطه معنادار بین متغیرهای پژوهش، اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل محاسبه شدند. نتایج در جدول ۲ و شکل ۲ و ۳ آمده است.

جدول ۲ اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل ارتباط والد- کودک با همدلی به واسطه حرمت خود

متغیرها	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم	اثرات کل
ارتباط پدر- کودک			
حرمت خود	۰/۷۵**	-	۰/۷۵**
همدلی	۰/۴۰**	۰/۲۲**	۰/۶۲**
حرمت خود با همدلی	۰/۳۰**	-	۰/۳۰**
ارتباط مادر- کودک			
حرمت خود	۰/۷۶**	-	۰/۷۶**
همدلی	۰/۳۸**	۰/۲۴**	۰/۶۲**
حرمت خود با همدلی	۰/۳۱**	-	۰/۳۱**

** $P < 0/01$

جدول ۲ نشان می‌دهد بین متغیرهای ارتباط والد نسخه پدر و مادر به ترتیب با متغیرهای حرمت خود $\beta=0/75$ ، $P<0/001$ و $\beta=0/76$ ، $P<0/001$ و با متغیر همدلی نیز به ترتیب $\beta=0/40$ ، $P<0/001$ و $\beta=0/38$ ، $P<0/001$ و $\beta=0/31$ به وجود رابطه معنادار غیر مستقیم بین متغیر ارتباط والد نسخه پدر و مادر از طریق متغیر حرمت خود با متغیر همدلی می‌توان نتیجه گرفت متغیر حرمت خود نقش واسطه ایفا می‌کند. شاخص‌های مربوط به تناسب مدل نهایی در جدول ۳ نشان داده شده است.

در شکل ۲ و ۳ روی روابط مدل نهایی ضرایب استاندارد درج شده و این ضرایب استاندارد برابر با ضریب همبستگی دو متغیر درون‌زا و برون‌زا دو انتهای هر فلش در مدل است. همچنین متغیرهای ارتباط والد نسخه پدر و حرمت خود و نیز ارتباط والد نسخه مادر و حرمت خود به ترتیب ۴۳ درصد و ۴۲ درصد از واریانس متغیر همدلی را تبیین می‌کند.

بحث

بر مبنای یافته‌های پژوهش وجود رابطه بین ارتباط والد- کودک و همدلی تأیید شد. این یافته با نتایج پژوهش لیونز و دیگران (۲۰۱۷)، میکیلیکوفسکی و دیگران (۲۰۱۱)، سونز و دیگران (۲۰۰۷) همسوست. در مورد زیرمقیاس‌ها نیز نتایج نشان داد که زیرمقیاس‌های احساس مثبت درگیری و آمیختگی و ارتباطات در نسخه پدر با همدلی رابطه مثبت داشت، اما زیرمقیاس خشم در نسخه پدر با همدلی رابطه معنادار نداشت. به نظر می‌رسد خشم در ارتباط با پدر متغیر منفی است و باید با همدلی رابطه منفی داشته باشد، اما به دلیل اینکه همدلی کودک متأثر از ارتباط او با هر دو والد است، به نظر می‌رسد ارتباط کودک با مادر رابطه همدلی با خشم را در ارتباط با پدر تعدیل کرده باشد، که این موضوع نیازمند بررسی بیشتر است. همچنین در نسخه مادر، همه زیرمقیاس‌ها با همدلی رابطه معنادار داشتند. در تبیین این یافته باید گفت همدلی نوعی مهارت شناختی و هیجانی است که در ارتباط با دیگران شکل می‌گیرد. کودکی که با والدین خود رابطه مثبت و مؤثر داشته و از آن‌ها حمایت عاطفی و شناختی لازم را دریافت کرده و در محیط خانواده همدلی را تجربه کرده باشد، راحت‌تر می‌تواند با دیگران همدلی کند (هراتیان و نوذری، ۲۰۱۱). این یافته بر اساس نظریه کردارشناسی جان بالبی (۱۹۵۱) توجیه می‌شود. بر اساس نظریه کردارشناسی، رفتار همدلی از دل‌بستگی افراد نشأت می‌گیرد و دل‌بستگی دقیقاً ناشی از نوع رابطه با والدین در دوران کودکی است. بنابراین رابطه والد- کودک بر اساس دل‌بستگی می‌تواند همدلی را پیش‌بینی کند (بالبی، ۱۹۵۱). همچنین بر اساس نظریه یادگیری همدلی می‌تواند حاصل یادگیری محیطی باشد (ماسن و دیگران، ۲۰۱۳). نوجوانی که همدلی مناسب از

والدین خود دریافت کرده باشد، همدلی را آموخته است و بهتر می‌تواند همدلی کند.

وجود رابطه مثبت بین ارتباط والد- کودک با حرمت خود نیز تأیید شد. این یافته با نتایج پژوهش پوپو و ایلسانمی (۲۰۱۵)، موگونا و موگونا (۲۰۱۴)، بابور و دیگران (۲۰۱۶) همسوست. والدین مهم‌ترین و اولین افرادی هستند که کودک با آن‌ها ارتباط برقرار می‌کند و بازخوردهایی که فرد در کودکی از والدین خود می‌گیرد در طول زندگی تثبیت می‌شود. در بسیاری از روی‌آوردهای روان‌شناختی از جمله روان‌تحلیل‌گری، شناختی‌رفتاری و طرحواره‌درمانگری عقیده بر این است که در دوران کودکی باورهایی در افراد شکل می‌گیرد که در بزرگسالی تغییر آن‌ها بسیار دشوار است. حرمت خود از جمله باورهای بسیار عمیق فرد در مورد خود اوست و این باور در دوران کودکی از طریق ارتباط با اطرافیان خصوصاً والدین شکل می‌گیرد (صادق‌زاده، بهزادی و خرمایی، ۲۰۲۰). به همین دلیل ارتباط والد- کودک با حرمت خود کودکان رابطه معنادار دارد. آلپورت و راجرز (۱۹۹۸) نقل از پوپو و ایلسانمی، (۲۰۱۵)، رفتارهای والدین را از عناصر اساسی در شکل‌گیری حرمت خود دانسته و معتقدند، چنانچه رفتار و سیمای والدین گرم و صمیمی و تأییدکننده باشد و تصویر صحیحی از هویت کودکان ارائه دهد، کودک از حرمت خود، جرئت و شهامت زیاد بهره‌مند می‌شود و انگیزه‌های کنجکاوانه خود را به گونه‌های مختلف و به‌طور طبیعی ارضا خواهد کرد. در مقابل طرد، نبود محبت، بی‌اعتنایی والدین، مشارکت نکردن آن‌ها در تکالیف و کارهای کودکان، جدی نگرفتن، توجه به نکات منفی، گوش‌ندادن، بی‌احترامی، تحقیر، تمسخر، سرزنش، تهدید، مقایسه، انتظار بیش‌ازحد و بدرفتاری با کودک باعث می‌شود نیازهای هیجانی کودک برطرف نشود (موگونا و موگونا، ۲۰۱۴).

در پژوهش رابطه مثبت حرمت خود با همدلی نیز تأیید شد. این یافته با نتایج پژوهش ترکاشوند، کرمانشاهی و آزادفلاح (۲۰۱۱)، جولایف و فارینگتون (۲۰۰۶)، آذربایجانی (۲۰۰۳) و کالیوپسکا (۱۹۹۲) همسوست. در تبیین این یافته باید گفت افراد دارای حرمت خود بالاتر، خود را ارزشمند و قابل احترام می‌دانند و تصویر خوبی از خودشان دارند (آقاجانی و دیگران،

به‌ویژه ارتباط با والدین می‌گیرد تا بزرگسالی ادامه دارد (احدی و محسنی، ۲۰۱۷). در دوران نوجوانی هم بسیاری از باورها در فرد شکل گرفته، اما تغییر آن‌ها آسان‌تر از دوران بزرگسالی است. والدین مهم‌ترین افراد زندگی هر کودک، نوجوان یا بزرگسال هستند و بسیاری از رفتارها، افکار، باورها و هیجان‌هایی که فرد در طول زندگی تجربه می‌کند تحت تأثیر والدین است. به همین دلیل والدین نقش بسیار مهمی در شکل‌گیری و میزان حرمت خود فرد دارند. کودک و نوجوان به واسطهٔ ارتباط نزدیک با والدین خود تمام رفتارهای آن‌ها را قانون یا اصول پذیرفته‌شده می‌دانند (شعیری و چترچی، ۲۰۱۱) و بنابراین پیام‌هایی که محتوای آن مربوط به بی‌ارزشی کودک است را به‌راحتی می‌پذیرند. کودکی که از محیط خود به‌ویژه از والدین پیام‌هایی در راستای کاهش حرمت خود دریافت کرده حرمت خود پایینی خواهد داشت (آقاجانی و همکاران، ۲۰۱۳). حرمت خود پایین باعث می‌شود فرد نتواند به‌درستی با دیگران همدلی کند، زیرا ارزشمندی خود را کمتر از دیگران می‌داند. همدلی در روابط بین فردی اعم از رابطه با شریک عاطفی یا همسر، رابطه با کودکان، رابطه با دوستان و همچنین روابط کاری از عناصر کلیدی است و افراد دارای همدلی بالاتر معمولاً در روابط بین فردی خود عملکرد بهتری دارند (شعیری و چترچی، ۲۰۱۱)، به همین دلیل یکی از اهداف مهم تربیتی والدین آموختن مهارت همدلی به کودکان است. همدلی ضمن اینکه نوعی مهارت است، از باورهای عمیق افراد دربارهٔ خود و دیگران نیز نشئت می‌گیرد. به همین دلیل والدین برای آموختن این مهارت به کودکان خود نمی‌توانند به آموزش کلامی بسنده کنند، بلکه کودک یا نوجوان باید احساس خوبی به خود و دیگران داشته باشد و همچنین از والدین و خانواده همدلی دیده باشد تا بتواند همدلی را یاد بگیرد (عباسی و دیگران، ۲۰۱۲).

از محدودیت‌های این پژوهش این بود که جامعه آماری آن به دانش‌آموزان دورهٔ متوسطهٔ دوم منطقهٔ ۶ در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ تهران محدود می‌شد و نتایج آن قابل تعمیم به سایر جوامع آماری نیست. پیشنهاد می‌شود آموزش‌هایی در خصوص ارتباط والد-کودک و حرمت خود در راستای بهبود همدلی در دانش‌آموزان برای والدین آن‌ها برگزار شود.

۲۰۱۳). در واقع افراد دارای حرمت خود بالا خودشان را دوست دارند و از درون احساس کهنتری نمی‌کنند. این افراد به دلیل اینکه چالش درونی کمتری با خودشان دارند و کمتر احساس نقص و کم‌ارزشی می‌کنند، در ارتباط با دیگران نیز چالش کمتری خواهند داشت و سعی می‌کنند برای دیگران نیز ارزش قائل باشند و دغدغه‌های آن‌ها را ارزشمند بشمارند که این همان معنای همدلی است. افزون بر آن، افراد دارای حرمت خود بالاتر به این دلیل راحت‌تر همدلی می‌کنند که خود را به لحاظ شناختی و هیجانی درک می‌کنند و به خودشان این حق را می‌دهند که هیجان‌های مختلف نظیر خشم، ترس، غم یا شادی را تجربه کنند، در نتیجه این حق را برای دیگران نیز قائل هستند (فولادوند و زارعی، ۱۳۹۸).

نتایج پژوهش نقش واسطه‌ای حرمت خود را در رابطهٔ بین ارتباط والد-کودک با همدلی تأیید کرد. این یافته با نتایج پژوهش گرین و دیگران (۲۰۱۸) همسوست. بر اساس روی‌آوردهایی مانند روی‌آورد شناختی- رفتاری، ارتباط والد-کودک باورهایی را در ذهن کودک و نوجوان شکل می‌دهد که یکی از مهم‌ترین این باورها حرمت خود است. همچنین در بحث‌های قبلی نشان دادیم که افراد دارای حرمت خود بالاتر به دلیل اینکه چالش‌های درونی کمتر دارند هیجان‌های دیگران را نیز بهتر درک می‌کنند و بهتر می‌توانند با آن‌ها همدلی کنند (گرین و دیگران، ۲۰۱۸). حرمت خود از جمله باورهای هسته‌ای است که در دوران بزرگسالی پایهٔ بسیاری از قضاوت‌های فرد و در واقع زیربنای شناختی فرد را تشکیل می‌دهد (فولادوند و دیگران، ۱۳۹۸) و این باور هسته‌ای بر اساس تجربیات دوران کودکی فرد و ارتباط او با والدین شکل می‌گیرد (آلیسون، ۲۰۰۰). رفتارهای فرد در دوران نوجوانی از حرمت خود او متأثر است. وقتی فرد می‌خواهد با دیگران همدلی کند، میزان ارزشمندی ادراک‌شده‌ای که نسبت به خود دارد بر میزان و نحوهٔ همدلی او تأثیر می‌گذارد. به همین دلیل می‌توان گفت رابطهٔ والد-کودک به واسطهٔ حرمت خود می‌تواند همدلی فرد را پیش‌بینی کند.

این پژوهش در واقع به اهمیت ارتباط والدین با کودکان اشاره دارد. بر اساس روی‌آوردهای مختلف روان‌شناسی، دوران کودکی مهم‌ترین دوران زندگی است و اثراتی که کودک از محیط خود

- therapy for adoptive families. *Family Journal*, 4, 419-426.
- Coleman, J. P. (2017). *Racial identity, racial empathy, resilience, emotional intelligence, and white racism*. PhD of Behavioral Health And Health Policy Practice. Dissertation. University of Detroit Mercy.
- Coopersmith, S. (1990). *The antecedent of self-esteem*. New York: W.H Freeman.
- Davis, M. H. (2018). *Empathy: A social psychological approach*. London: Routledge.
- De Wied, M., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2007). Empathy and conflict resolution in friendship relations among adolescents. *Aggressive Behavior*, 33, 48-55.
- Duarte, J., Pinto, J., & Cruz, B. (2016). Relationships between self-compassion and dimensions of professional quality of life: A cross-sectional study. *International Journal of Nursing Studies*, 60, 1-11.
- Feddes, A. R., Mann, L., & Doosje, B. (2015). Intra-rater reliability of self-reported violent radicalization: A longitudinal quantitative evaluation of a resilience training focused on adolescents with a dual identity. *Journal of Applied Social Psychology*, 45(7), 400-411.
- Fine, M. A., Moreland, J. R., & Schwebel, A. I. (1983). Long-term effects of divorce on parent-child relationships. *Developmental Psychology*, 19(5), 703-713.
- Fooladvand, Kh., & Zarei, S. (2019). *The mediating role of family emotional atmosphere in relation to excitement and self-esteem with the opposite sex*. The First International Conference on New Research in Psychology, Counseling and Behavioral Sciences, Tehran, Permanent Secretariat of the Conference.
- Green, L. M., Missotten, L., Tone, E. B., & Luyckx, K. (2018). Empathy, depressive symptoms, and self-esteem in adolescence: The moderating role of the mother-adolescent relationship. *Journal of Child and Family Studies*, 27(12), 3964-3974.
- Grolnick, W. S. (2009). The role of parents in facilitating autonomous self-regulation for education. *School Field*, 7(2), 164-173.
- Abbasi, M., Sepahi, J., Khoshabi, M., Iranofar, N. & Timareh, A. (2012). The relationship between self-esteem and depression in adolescents. *Journal of Behavioral Science News*, 6 (3), 45-36. [In Persian].
- Aghajani, S., Khormai, F., Rajabi, S., & Rostam Oghli Khiavi, Z. (2013). Relationship between self-esteem and self-efficacy with students' math anxiety. *Journal of School Psychology*, 1 (3), 6-26. [In Persian].
- Ahadi, H. & Mohseni, N. (2017). *Developmental psychology (basic concepts in adolescent and youth psychology)*. Tehran: Bright Future Publishing. [In Persian].
- Allison, B. N. (2000). Parent-adolescent conflict in early adolescence: Research and implications for middle school programs. *Journal of Family and Consumer Sciences Education*, 18(2), 1-6.
- Ansari, B., & Qureshi, S. S. (2013). Parental acceptance and rejection in relation with self-esteem in adolescents. *Contemporary Research in Business*, 4, 552-557.
- Azarbayjani, M., Mousavi Asl, S.M., Salarifar, M., Abbasi, A., & Kaviani, M. (2003). *Social psychology with an attitude towards Islamic sources*. Tehran: Samt, [In Persian].
- Babore, A., Trumello, C., Candelori, C., Paciello, M., & Cerniglia, L. (2016). Depressive symptoms, self-esteem and perceived parent-child relationship in early adolescence. *Frontiers in psychology*, 7, 1-7.
- Bazyari Meymandi, M. (2004). A comparative study of stressors and copying behaviors among runaway and non-runaway girls in Tehran. *Journal of Psychology*, 4(7), 87-96. [In Persian].
- Bloom, P. (2017). *Against empathy: The case for rational compassion*. New York: Random House.
- Bowlby, J. (1951). *Attachment and loss: volume 1 Attachment*. New York: BasicBooks.
- Brewer, G., & Kerslake, J. (2015). Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness. *Computers in human behavior*, 48, 255-260.
- Carnes-Holt, k. (2012). Child-parent relationship

- Family roots of empathy-related characteristics: The role of perceived maternal and paternal need support in adolescence. *Developmental Psychology*, 47(5), 1342-1352.
- Mogoneaa, F. R. & Mogoneab, F. (2014). The role of the family in building self-esteem. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 127, 189-193.
- Moradi Kurdler, M. And Misrabadi, J. (2015). Investigating the relationship between irrational thoughts and self-esteem with mental health of high school male students in Ahar. *Journal of Educational Sciences and Psychology*, 2 (3), 100-88. [In Persian].
- Narimani, M., Fallahi, W., Habibi, Y. & Zardi, B. (2017). Evaluation of psychometric properties of empathy questionnaire in students. *Journal of School Psychology*, 6 (1), 36-25. [In Persian].
- Parhizkar, M. (2006). Pathology of Parent Behavior with Children. Tehran: Tehran University Publisher. [In Persian].
- Popov, L. M., & Ilesanmi, R. A. (2015). Parent-Child Relationship: Peculiarities and Outcome. *Review of European Studies*, 7, 253-263.
- Riess, D. L. (2018). *Effects of simulated clinical experiences on empathy, self-confidence, and satisfaction in nursing students*. PhD of Clinical Psychology dissertation. Walden University.
- Runcan, P. L., Constantineanu, C., Ielics, B., & Popa, D. (2012). The role of communication in the parent-child interaction. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 904-908.
- Ryan, R. M., & Brown, K. W. (2003). Why we don't need self-esteem: On fundamental needs, contingent love, and mindfulness: Comment. *Psychological Inquiry*, 14(1), 71-76.
- Sadeghzadeh, M., Behzadi, F., & Date, F. (2020). Materials of mother's patience and ability to abuse the child: the mediating role of emotional dysfunction. *Developmental Psychology: Iranian Psychologists*. 16 (63), 320-311. [In Persian].
- Shaeeri, M., & Chatrchi, N. (2011). Self-esteem, dimensions of mental health and academic achievement. *Journal of Psychological Research*, 1(1), 1-10. [In Persian].
- Usc, J. E., Yiuk, T., & O'Connell (2017). Perspectives on parent discipline and child outcomes. *International Journal of Behavioral Development*, 41(4), 465-471.
- Haratian, A. & Nozari, M. (2011). The effect of computer games on adolescent empathy. *Psychology and Religion*, 4 (4), 140-121. [In Persian].
- Iraqi, Y. (2008). Assessing the quality of the parent-child relationship in two groups of aggressive and non-aggressive male students. *Psychological Studies*, 4 (4), 129-113. [In Persian].
- Jin, Y., Chen, X., & Zhao, X. (2020). Autistic traits and social skills in Chinese college students: Mediating roles of adult attachment styles and empathy. *Current Psychology*, 12, 1-10.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Developmental and validation of the basic empathy scale. *Journal of Adolescence*, 29 (4), 589-611.
- Jurado, M. D. M. M., del Carmen, M., & Martín, A. B. B. (2018). Burnout in health professionals according to their self-esteem, social support and empathy profile. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-6.
- Kalliopuska, M. (1992). Attitudes towards health, health behavior, and personality factors among school students very high on empathy. *Psychological Reports*, 70, 1119-1122.
- Keyes, C. L. M. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82 (6), 1007-1022.
- Laible, D. J., Carlo, G., & Roesch, S. C. (2004). Pathways to self-esteem in late adolescence: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours. *Journal of adolescence*, 27(6), 703-716.
- Lyons, M. T., Brewer, G., & Bethell, E. J. (2017). Sex-specific effect of recalled parenting on affective and cognitive empathy in adulthood. *Current Psychology*, 36(2), 236-241.
- Mason, P., Gigan, J., Houston, A., & Conger, C. (1990). *The growth and personality of the child*. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian].
- Miklikowska, M., Duriez, B., & Soenens, B. (2011).

- plan on self-esteem rate in adolescent girls. *Zahedan journal of Research in Medical Sciences*, 13(3), 4-30.
- Van Lissa, C. J., Hawk, S. T., Branje, S., Koot, H. M., & Meeus, W. H. J. (2016). Common and unique antecedents of adolescents' affective and cognitive empathy development with conflict behavior towards parents. *Journal of Adolescence*, 47, 60-70.
- Vaziri, Sh. & Lotfi, A. (2011). The effect of empathy training in reducing adolescent aggression. *Developmental Psychology: Iranian Psychologists*, 8 (30), 175-167. [In Persian].
- Vossen, H. G., Piotrowski, J. T., & Valkenburg, P. M. (2015). Development of the adolescent measure of empathy and sympathy (AMES). *Personality and Individual Differences*, 74, 66-71.
- Yaratan, H., & Yucesoylu, R. (2010). Self-esteem, self-concept, self-efficacy and self-regulation statements in fifth grade students: Differences according to gender and school type. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 3506-3518.
- achievement. *Journal of Knowledge Behavior*, 7 (11), 34-23. [In Persian].
- Soenens, B., Duriez, B., Vansteenkiste, M., & Goossens, L. (2007). The Intergenerational transmission of empathy-related responding in adolescence: The role of maternal support. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(3), 299-311.
- Small, S. (2019). Parenting style and self esteem. *Social and Behavioral Sciences*, 120, 11-121.
- Estévez, E., Jiménez, T., & Segura, L. (2019). Emotional intelligence and empathy in aggressors and victims of school violence. *Journal of educational psychology*, 111(3), 488.
- Stotland, E., & Dunn, R. E. (2008). Empathy, self-esteem, and birth order. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(6), 532.
- Tone, E. B., & Tully, E. C. (2014). Empathy as a risky strength: A multilevel examination of empathy and risk for internalizing disorders. *Development and Psychology*, 26, 1547-1565.
- Turkashvand, R., Kermanshahi, S., & Azadfalsh, P. (2011). The effect of educational group therapy